

ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИГА ЖАЛБ ЭТИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Шакирова Гулбахор Шарипджановна, НамМПИ катта ўқитувчиси,
Қозақова Муножат Шарифжановна, Чилонзор коммунал хўжалиги ва
хизмат кўрсатиш коллежи ўқитувчиси

E-mail: munojat_sh@mail.ru

Аннотация: Мақолада Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётини ривожлантириш, жаҳон иқтисодиётига интеграциялашувини таъминлаш ва қимматли хомашёни қайта ишлаш асосида тайёр маҳсулот ишлаб чиқарадиган кўшма замонавий ихчам корхоналарни ташиқил этиш учун хорижий инвестицияларни жалб қилиш бўйича такомиллаштириш йўллари тўғрисида баён этилган.

Аннотация: В статье изложены пути развития экономики Республики Узбекистан, совершенствования привлечения иностранных инвестиций для организации современных совместных малых предприятий, производящих готовую продукцию на основе переработки ценного сырья и обеспечения интеграции в мировую экономику.

Abstract: In article ways of development of economy of the Republic of Uzbekistan, improvement of attraction of foreign investments for the organization of the modern cooperation small enterprises making a finished product on the basis of processing of valuable raw materials and ensuring integration into world economy are stated.

Калим сўзлар: “очиқ эшиклар” сиёсати, хорижий инвестиция, иқтисодий сиёсат, стратегия, экспорт имконияти, инвестиция фаолияти.

Кириш

Бозор иқтисодиёти шароитида мамлакат иқтисодиётига хорижий инвестицияларнинг жалб қилишда “очиқ эшиклар” сиёсатини олиб бориши Ўзбекистон Республикасининг жаҳон ҳамжамиятига кириб бориши, жаҳон бозорида ўз мавқеига эга бўлишини таъминлашда муҳим аҳамият касб этади. Бунинг негизида ўзаро манфаатли ташқи иқтисодий муносабатлар йўлга қўйилиши ва ривожланган мамлакатлар тажрибасидан фойдаланган ҳолда мунтазам равишда чет эл сармояларини жалб этиш назарда тутилган. Шунинг учун ҳам мустақиллигимизнинг дастлабки кунларидан бошлаб Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И. Каримов барчанинг эътиборини хорижий сармоядорлар билан алоқа ўрнатишга, уларни ишончини қозонишга ва иқтисодиётимизга доимий равишда хорижий инвестициялар оқимини кенгайтириб бориш ғоясини илгари сурди.

Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И. Каримов “Ўзбекистон — бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли” номи асарида ташқи савдо, иқтисодий, илмий ва маданий алоқаларда устувор вазифаларни белгилар экан, улардан бирини хорижий сармоялар билан боғлаган ҳолда, “... хорижий сармояларни, асосан бевосита капитал маблағлар

тарзидаги сармояларни республика иқтисодиётига кенг кўламда жалб этиш учун зарурий, ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий ҳамда бошқа шарт шароитларни вужудга келтириш, кўшма корхоналар ташкил қилишда кўмаклашиш, шунингдек сармоядорларнинг манфаатларини ҳимоя қилинишини таъминлаш” вазифасини кўяди.

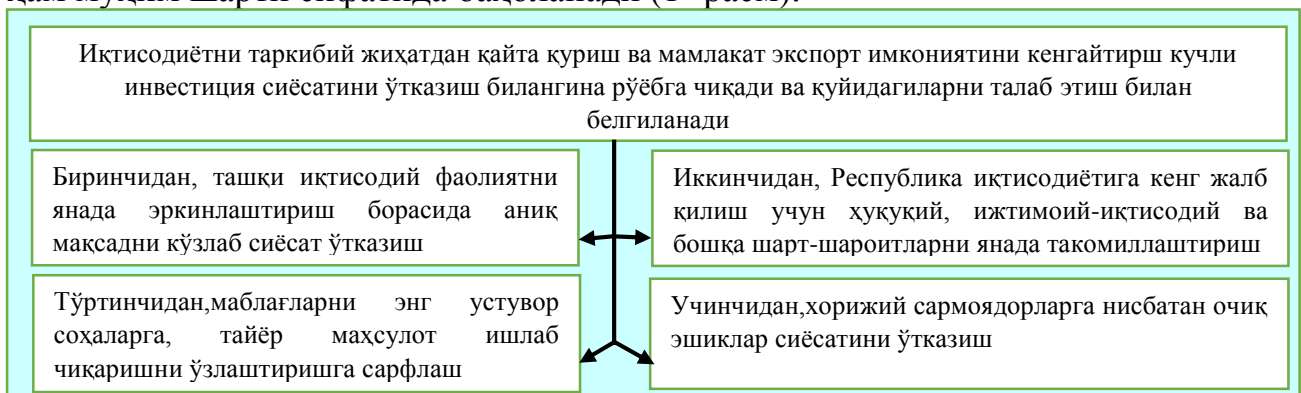
Албатта, иқтисодиётимизни юксалтирилишида иқтисодий сиёсатнинг устувор йўналишлари сифатида, ишлаб чиқариш ва инвестиция фаолиятини рағбатлантириш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш ҳамда келгусида такомиллаштириб бориш зарурдир. Чунки, юқорида таъкидланганидек, чет эл технологияларини олиб келиш ва комплекс замонавий кўшма корхоналарни барпо этиш, корхоналарни техник-технологик янгилаш асносида рақобатбардош маҳсулотларни ишлаб чиқиш, уларни ташқи бозорда ўз харидорларига эга бўлишини таъминлаш лозим.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Инвестицияларнинг иқтисодий мазмуни, моҳиятини ўрганишга бағишланган илмий адабиётлар қаторида хориж олимлари билан бир қаторда МДХ мамлакатлари, жумладан россиялик иқтисодчи олимлар П.И. Вахрин ва А.С. Нешитойлар[1], Н.В. Игошин[2], С.В. Валдайцев, П.П. Воробьев ва бошқалар[3] Я.С. Мелкумов[4], Г.И. Иванов[5], В.П. Жданов[6] сезиларли илмий изланишлар олиб боришга эришган. Ўзбекистон иқтисодиётида инвестицияларни жалб этиш ва улардан самарали фойдаланиш, тартибга солишнинг илмий-амалий масалалари бўйича С.С. Фуломов, М.Қ. Пардаев, О.Ю.Рашидов, Б.Б.Беркинов, Б.Ғойибназаров, Д.Ғ.Ғозибеков ва бошқалар чуқур изланишлар олиб борганлар.

Айниқса, ҳозирги иқтисодиётни модернизация қилиш шароитини ҳисобга олган ҳолда ушбу масала янада жиддий эътибор қаратишни талаб этади. Муаммонинг ҳозирги вақтда долзарблигини инобатга олиб, уни тадқиқот ишига мавзу сифатида қабул қилинди, мақсад ва вазифалар белгиланди.

Мустақиллигимизнинг дастлабки йилларидаёқ Ўзбекистон иқтисодий сиёсатининг устувор йўналишлари белгиланар экан, унга кўра, инвестиция базасини ривожлантириш ва чуқурлаштириш ислохотлар стратегиясининг жуда ҳам муҳим шарти сифатида баҳоланади (1- расм).

1- расм. Ўзбекистонда инвестиция базасини ривожлантириш ва чуқурлаштириш стратегияси

Манба: Муаллиф ишланмаси

Маълумки, жаҳондаги бирон-бир давлат хорижий сармояларни жалб қилмасдан туриб тараққиётга ҳамда иқтисодиёт ривожига эриша олган эмас[7]. Шу боис ҳам бу иш мамлакатимизнинг иқтисодий сиёсатида устувор йўналишларидан бирига айланган. Ўзбекистон Республикасида бу сиёсатни қуйидаги тамойиллар асосида амалга оширилмоқда:

- ташқи иқтисодий фаолиятни эркинлаштириш;
- республика иқтисодиётига капитал маблағларни жалб этишни таъминловчи ҳуқуқий асос, ижтимоий-иқтисодий ва бошқа шарт-шароитларни шакллантириш;

- жаҳон андозалари талабларига жавоб берадиган технологияларни етказиб берувчи ҳамда иқтисодиётнинг замонавий тузилмаларини барпо этишга кўмаклашувчи хорижий сармоядорларга нисбатан очиқ эшиклар сиёсатини мунтазам равишда юритиш;

- маблағларни рақобатбардошли маҳсулот ишлаб чиқаришни ўзлаштириш билан боғлиқ энг муҳим устувор йўналишларга сарфлаш.

Бу борада мамлакатимиздаги мавжуд қонунчилик хорижий самоядорларга бир қатор кафолат ва имтиёзлар беришини таъминлайди. Шу ўринда хорижий инвестицияларни иқтисодиётимизда нақадар зарурлигини эътироф этган ҳолда: хорижий сармоядорлар Ўзбекистон Республикасида олиб борилаётган инвестицион сиёсатида, қонун устуворлигига энг асосийси тўлов қобилиятига қодир бўлган кучли шерик сифатида ишончларини қозониш лозим. Бунинг учун иқтисодиётимизга хорижий инвестицияларни асосан тўғридан-тўғри капитал сармоялар кўринишида кенг жалб қилиниши учун ҳуқуқий, ижтимоий иқтисодий ва бошқа зарур шарт-шароитларни яратиш, кўшма корхоналар ташкил этилишига кўмаклашиш, шунингдек инвесторлар манфаатлари ҳимоя қилинишини такомиллаштириш зарур.

Албатта, мамлакатга инвестиция киритаётган ҳар бир хорижий инвестор унинг бой имкониятлари билангина эмас, балки:

- авваламбор, республикада ижтимоий сиёсий вазиятнинг барқарорлиги;
- иқтисодий тараққиёт истиқболларининг аниқ равшанлиги;
- республикада ўтказилаётган иқтисодий ислоҳотларнинг изчиллиги;
- хорижий сармоялар тўғрисидаги қонунларнинг имтиёзли шартлари тўғри белгиланганлиги билан ҳам уларда қизиқиш уйғотмоқда.

Хорижий инвестицияларини жалб этар эканмиз, ички жамғарма манбаларини сафарбар этмасдан ва корхоналарнинг ўзлари фаол инвестиция ишлари билан шуғулланмасдан туриб, иқтисодиёт тузилмасини тубдан ўзгартириш вазифасини ҳал қилиш қийин бўлади. Инвестиция сиёсатида асосий эътибор корхоналарни ишлаб чиқаришни кенгайтириш, қайта қуриш ва техник қайта қурулантириш учун маблағ қидириб топишни рағбатлантиришга қаратилмоғи лозим.

Мамлакат иқтисодиётига хорижий инвестицияларни жалб қилинар экан, бунда бизнинг асосий вазифамиз чет мамлакатлардан келадиган сармояларни ишга солиб, хомашё етказиб берадиган минтақадан тайёр маҳсулот чиқарадиган мамлакатга айлантириш орқалигина биз ўз олдимизга қўйган мақсадга эришган бўламиз.

Таҳлил ва натижалар

Ислохотларнинг дастлабки босқичида хорижий сармояларни миллий иқтисодиётга киритилиши тадбиркорликнинг келажаги сифатида баҳоланди [8]. Ушбу имкониятдан фойдаланиш қандай натижалар бериши асосланди. Белгиланган тадбир ва вазифаларни ечимини таъминлаш борасида амалий қадамлар қўйилди. Хорижий сармояларни жалб этиш тадбирларини амалга оширишда олдиндан белгилаб олинган тамойилларга асосланган ҳолда инвестицияларни жалб этиш учун имтиёзларнинг кенг тизими вужудга келтирилди. Хорижий сармоядорлар учун имтиёзли солиқ жорий этилди. Имтиёзлар ва рағбатлантириш омиллари белгиланди. Бу борада қуйидагиларни келтириш жоиз:

- ишлаб чиқариш ҳажмида товарлар (ишлар, хизматлар) экспорти камида 30 фоизни ташкил этадиган корхоналарга, мулкчилик шаклидан қатъи назар, фойда солиғини амалдаги ставкалардан икки баробар кам тўлаш ҳуқуқи берилди;

- Республика давлат инвестиция дастурига киритилган лойиҳалар бўйича солиқлар тўлашдан беш йил муддатга озод этилди;

- хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар даромадининг ишлаб чиқаришни кенгайтиришга ва технологияни янгилашга сарфланадиган қисми солиқдан озод этилди;

- ўзи ишлаб чиқарган маҳсулотни рухсатномасиз четга олиб кетиш имконияти берилди;

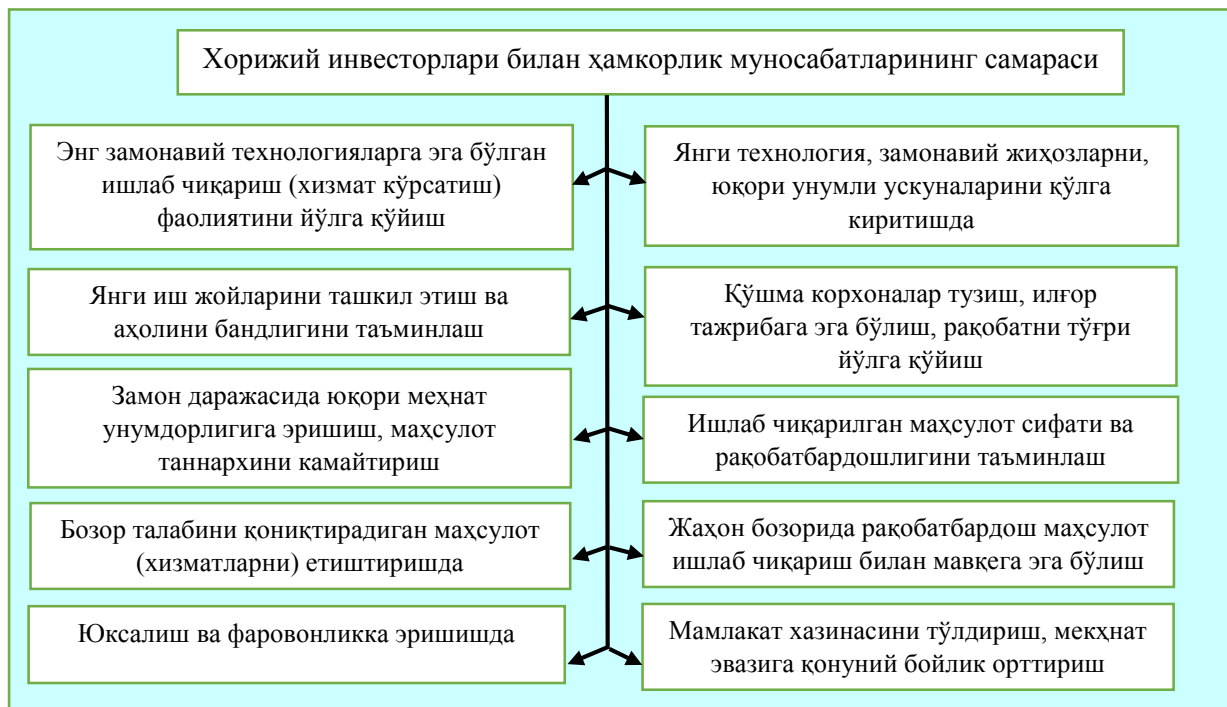
- Ўзбекистон ҳудудида қўшма корхоналарнинг ва фақат хорижий сармоя билан ишлайдиган корхоналарнинг устав фондига ҳисса қўшиш учун мол-мулкни четдан бож тўловларисиз олиб кириш рухсати берилди;

- жисмоний ва юридик шахсларнинг, жумладан, хорижликларнинг давлат мулкни хусусийлаштириш жараёнида, шу жумладан кўчмас мулкнинг кенг миқёсда сотилишида бемалол иштирок этишлари таъминланди.

Инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш учун ер участкаларидан фойдаланиш ва уларни тасарруф этиш танлов асосида сотиб олиш белгиланди. Булар билан биргаликда хорижий инвесторларга уларнинг мол-мулкларини давлат ихтиёрига олиш ва мусодара қилишдан халос этиш учун кафолатлар берилди. Уларнинг ўз фаолияти натижасида олган фойдасини ва бошқа пулларни чет элларга ўтказишларига, олинган фойдани республика ҳудудида қайта инвестиция тарзида ишлатиш, республика банкларида счётга ва унда ҳар қандай валютада чекланмаган миқдорда маблағга эга бўлиш имконияти кафолатланди.

Мамлакат иқтисодиётига чет эл сармоясини жалб этиш ташқи иқтисодий фаолиятнинг асосий жиҳатларидан бири бўлиб. Бунинг учун эса авваламбор, жойларда қулай шароит яъни, инфраструктура яратмоқ лозим. Чунки, кимки ўз фаолиятида чет эл сармоясидан фойдаланишни истаса, шунга яраша инфратузилма яратиш керак. Хорижий инвестицияни иқтисодиётга жалб этишнинг яна бир йўли - ишлаб турган завод ва фабрикалар негизида қўшма корхоналар ташкил этишдан иборат.

Иқтисодий ислохотларни иккинчи босқичида, чет эл сармояларини жалб этиш амалиёти натижаларини инобатга олган ҳолда, уларни тез фойда келтирадиган соҳаларга кириб келганини ҳисобга олиб, инвестицион фаолиятни рағбатлантирувчи тизимини жорий этишга қаратилди. Ишлаб чиқаришни юксалтириш мақсадида корхоналар ва аҳоли инвестиция фаолиятини рағбатлантиришнинг бақувват механизминини вужудга келтириш вазифаси қўйилди.

2-расм. Хорижий инвестициялардан кутиладиган самара
Манба:Муаллиф ишланмаси

2 -расмда келтирилган хорижий сармоялар самараларини тинимсиз давом эттириш мумкин, чунки хорижий шериклар билан мулоқот юритиш, улар билан қўшма фаолият олиб бориш, миллий иқтисодиётимизда туб тузилма ўзгаришларга олиб келади, мамлакат қудратини оширади, миллий валютамиз мавқеини мустаҳкамлайди, фаровонликни таъминлайди, турмуш тарзимизни яхшилади. Энг асосийси, ҳар бир шахс ўз имкониятларини кенгайтиради, бахтли ҳаёт кечиришга замин яратади, келажак авлод турмуш фаровонлигини таъминлайди, Ўзбекистон ривожланган мамлакатлар қаторига кўтарилади, ҳар бир тадбиркорнинг бели бақувват бўлади, чексиз имкониятларга эга бўлади.

Мамлакатимизда олиб борилаётган ислохотларнинг иккинчи босқичида асосий эътиборни иқтисодиётимизда тузилмавий ўзгаришларни амалга оширишга ва тез суръатларда сафарбар этилган хорижий сармоялар эвазига рақобатбардошли моддий неъматларни ишлаб чиқаришга қаратилди. Бунинг учун ички сармояларни сафарбар қилиш ва хорижий сармояларни кенг жалб этиш билангина туб тузилма ўзгаришларга эришиш мумкин.

Дарҳақиқат, хорижий шериклар билан мулоқот бошланганда, албатта, улар шерик сифатида сармоя ажратишга тайёр бўлса ҳам, авваламбор ўзга

шерик имкониятлари билан қизиқиши табиийдир. Шунинг учун ҳам юртбошимиз ички имкониятларни, яъни ички сармояларимизни сафарбар қилиш билан бирга хорижий сармояларни кенг равишда жалб этиш тўғрисида бош қотиришни тавсия этилади.

Тадқиқот натижаларининг муҳокамаси

Ҳукуматимиз томонидан хорижий сармояларни қай даражада жалб этилиши охир-оқибатда иқтисодиётимизни келажагини кўп жиҳатдан аниқлаб бериши тўғрисидаги ғоя илгари сурилади. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, ҳозирги кунда иқтисодиётимизнинг келгуси ҳолати кўп жиҳатдан биз бугун хорижий сармояларни қай даражада кўпроқ жалб этишимизга боғлиқ. Бу борада хорижий сармояларни биринчи навбатда янги технологияларни жорий этилишига ва янги қувватларни ишга туширилишига қаратилиши кўзда тутилади.

Хорижий сармояларга баҳо берилганда уларни жуда қийинчилик билан ва узок вақт мобайнида белгиланиши[9], ўзининг йўналишини танлов асосида ўзгартириши ҳамда тикилган сармояни кўпайтириши зарурлигини тан олган ҳолда, мумкин бўлган йўқотишлар ҳам бўлишини, аммо капитал капитални кўпайтириши, фойдали тарзда маблағ йиғиб, ундан қўшимча фойда олиши мумкин бўлган майдонни қидиришини, капитал шунчаки ҳаракатсиз ётмаслигини таъкидлаш мумкин.

Албатта, ҳамма бизнес қилишни, айниқса сармоядорларни ўз бойлигига бойлик қўшишни истайди. Бу эса ўз навбатида сармояларни жалб қилиш учун шароит яратилишини талаб этади. Бунинг учун энг аввало сармоядорнинг мазкур минтақада мавжуд сиёсий барқарорликка, бу давлатда қабул қилинган қонунлар, ҳуқуқий меъёрлар ҳар бир капитал эгаси олишни истаган фойда, даромадни кафолатлашига ишонч ҳосил қилишига боғлиқ. Қўшимча қилиб айтиш мумкинки, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар киритилаётган минтақадаги имкониятлар, малакали ишчи кучи мавжудлиги, ресурслар нарх-навоси, инфратузилманинг ривожланиш ҳолати, ахборот ишончилиги, хизмат кўрсатиш яъни алоқа, транспорт ривожланиш ҳолати ва истиқболи ҳамда жозибали лойиҳаларни мавжудлиги инвесторлар қизиқишини янада орттиради.

Инвестиция фаолиятини тартибга солиш, ҳуқуқий нуқтаи назаридан, турли мулкдорлар ўртасида моддий ва номоддий активларни такрор ишлаб чиқариш хусусидаги ўзига хос, мураккаб, ижтимоий зарур иқтисодий (инвестиция) муносабатларини шакллантириш меъёрларини назарда тутати. Инвестиция жараёнининг барча субъектлари — хорижий инвесторлардан бошлаб, давлат, юридик ва жисмоний, шу жумладан чет эллик шахслар бу муносабатларнинг иштирокчиларига айланадилар. Ҳуқуқий нуқтаи назардан чет эл инвестициялари бошқа давлат ҳудудида капиталга эгаллик қилиш, ундан фойдаланиш ва тасарруф этиш билан боғлиқ. Иқтисодий нуқтаи назардан эса уларнинг ҳудудий, замон ва макондаги ҳаракати шакллари фойда олиш мақсадида кўпдан-кўп қўшимча рисклар билан тўкнашиш эҳтимолига эга бўлади.

Хулоса ва таклифлар

Инвестиция муносабатларининг моҳияти бу фаолият иштирокчилари доирасида ва даражасида ўз ифодасини топади. Инвестиция фаолияти ривожланишининг объектив шароитларини акс эттирадиган алоҳида инвестиция муносабатларининг мавжудлиги тартибга солишнинг мустақил предмети бўлишини тақозо этади. Ҳуқуқ нуқтаи назаридан инвестиция фаолиятини тартибга солиш умумий ҳуқуқий ва хусусий ҳуқуқий тартибга солиш меъёрларини қамраб олади. Бу меъёрларнинг бирлиги ижтимоий ва алоҳида инвестиция муносабатларининг характери ҳамда моҳиятини ифода этади ва уларни тартибга солиш усулига айланади. Тартибга солиш усуллари ҳуқуқ меъёрларининг ҳам алоҳида, ҳам ижтимоий зарур инвестиция муносабатлари характерига ўзига хос тарзда таъсир кўрсатиш йўлларида иборат.

Инвестиция базасини ривожлантириш ва чуқурлаштириш, мамлакатда олиб борилаётган ислохотлар стратегиясининг жуда муҳим шарт сифатида белгиланган бўлиб, кучли инвестиция сиёсатини ўтказиш учун ушбу устувор вазифаларни амалга ошириш лозим:

биринчидан, ташқи иқтисодий фаолиятни янада эркинлаштириш борасида аниқ мақсадни кўзлаб сиёсат ўтказиш зарур. Бунда товарларни экспорт ва импорт қилишда хорижий сармоядорлар даромадларидан эркин фойдаланишларида бирмунча имтиёзли тартибни жорий қилиш;

- иккинчидан, хорижий сармояларни, асосан бевосита капитал маблағлар тарзидаги сармояларни Республика иқтисодиётига кенг жалб этиш учун ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий ва бошқа шарт-шароитларни янада такомиллаштириш;

- учинчидан, Ўзбекистонга жаҳон даражасидаги технологияларни олиб келадиган халқ хўжалигининг замонавий структурасини вужудга келтиришда ёрдам берадиган хорижий сармоядорларга нисбатан очик эшиклар сиёсатини ўтказиш;

- тўртинчидан, маблағларни энг устувор соҳаларга - республика мустақиллигини таъминлайдиган аграр секторни, ёқилғи-энергетика комплексини ҳамда бошқа базавий тармоқларни ривожлантиришга, рақобатга қодир, тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришни ўзлаштиришга сарфлаш лозим. Чунки, иқтисодиётни таркибий жиҳатдан қайта қурмай туриб, экспорт имкониятларини кенгайтириш мумкин эмас.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Вахрин П.И., Нешиной А.С. Инвестиции: Учебник. – 3-е изд., перераб. И доп. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2005. С.13.
2. Игошин Н.В. Инвестиции. Организация управления и финансирование: Учебник для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. –М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001.С.81
3. Инвестиции: Учебник /С.В.Валдайцев, П.П. Воробьев и др.; Под ред. В.В. Ковалева, В.В. Иванова, В.А. Лялина. –М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. С.17

4. Мелкумов Я.С. Инвестиций: Учебное пособие. –М.: ИНФРА-М, 2003. С.8.
5. Иванов Г.И. Инвестиции: сущность. Виды, механизмы функционирования /Серия «Учебники, учебные пособия», Ростов н/Д: Феникс, 2002. С.24-25.
6. Жданов В.П. Инвестиционные механизмы регионального развития. – Калининград, БИЭФ, 2001. С.121.
7. Стахова Л.В. Управление инвестициями-М., 2001. С-356.
8. Сухарев О.С., Шманев С.В., Курьяновлар А.М. Экономическая оценка инвестиций. - М.: ИНФРА-М, 2006. – 243с.
9. Лоренс Дж. Гитман, Майкл Д. Джонк. Основы инвестирования. -М.: Дело, 2007, с.10.